

III HET PENTAGRAM EN HET GETAL 5 (Inhoudsoverzicht op p. 27)

3.01: *Het pentagram*

In het voorgaande bleek een onlosmakelijk verband te bestaan tussen de kubus - het element Aarde - en het pentagram. Dat wil zeggen tussen de Zuivere Kubiek en de Vijfpuntige Ster. Het maakt deel uit van het 'offenbare Geheimnis des Raumes' zoals dit ons in de dodecaëder tegemoet komt. Het vindt zijn oorsprong in de regionen van de Geest. Modellen of tekeningen zijn er in stoffelijk-zintuiglijke zin de zichtbare benaderingen van. In de loop der tijd is vanuit bevindingen op puur wiskundig gebied een en ander over het pentagram gezegd. Eveneens echter vanuit belevingen van mensen, '*wier geestesoog tot op zekere hoogte is geopend voor aanschouwing van de realiteiten op de bovenzinnelijke gebieden*'. Over de positie van de wiskunde met betrekking tot het bovenzinnelijke stond op p. 13 al een aantekening; uit dezelfde bron thans de volgende:

- "Ook op gebieden waar ons het houvast van de zintuiglijke waarneming ontbreekt, is verwerving van kennis mogelijk. Dit is het eenvoudigst te begrijpen waar men zich ook het makkelijkst van die zintuiglijke aanschouwing vrij maakt. En dat is het geval binnen de wiskunde. Daarom is deze qua voorbereiding de gemakkelijkste scholing voor dié occultist, die helder en duidelijk toegang wil krijgen tot de hogere werelden. Niet in een duistere en gevoelsmatige extase of een vaag dromerig voor gevoel.

De occultist/mysticus leeft in het bovenzinnelijke met helderheid en duidelijkheid. Dezelfde als bij de wiskundige aanwezig is, in diens wetmatigheden van driehoeken en cirkels bij de elementaire meetkunde. Want de ware mystiek leeft in het licht, niet in de duisternis.

Dat een occultist, vanuit een zienswijze gelijk die bij Plato, onderzoek op bovenzinnelijk gebied in overeenstemming wil hebben met eisen die ook in de wiskunde gesteld worden, kan makkelijk tot misverstand aanleiding geven. Men zou kunnen denken dat hij de wiskunde overschat. Dát is niet het geval. Aan deze overschatting lijden integendeel degenen, die slechts willen toegeven dat iets in strikte zin geweten kan worden, voor zover het binnen de wiskunde valt. Er zijn tegenwoordig - begin 20e eeuw - natuuronderzoekers die iedere bewering afwijzen welke niet in getallen of figuren is uit te drukken, als zijnde niet in strikte zin wetenschappelijk. Voor hen begint het vage geloof en eindigt het recht om van objectieve kennis te spreken daar, waar de wiskunde ophoudt. Juist degenen die zich tegen deze overschatting van de wiskunde keren, kunnen pas het echte, kristalheldere onderzoek op bovenzinnelijk gebied naar waarde schatten; onderzoek dat ook dáár *in de geest van de wiskunde* te werk gaat waar de wiskunde zelf eindigt. Want de wiskunde, *in haar rechtstreekse* betekenis, heeft alleen betrekking op het kwantitatieve. Waar het kwalitatieve begint, daar eindigt haar rijk. Het gaat er echter om dat ook in het gebied van het kwalitatieve, het onderzoek plaats vindt met de nauwgezetheid van de wiskunde."¹

Wat betreft het pentagram kan de vraag gesteld worden, in hoeverre met dat teken nog geheel andere zaken verbonden zijn. Zaken die, naar misschien pas na verloop van tijd kan blijken, toch een aanvullende belichting geven. Daarom een kleine speurtocht in het overstelpend aantal onderwerpen dat destijds door Rudolf Steiner aan de orde werd gesteld:

- "Op de scholingsweg van de Rozenkruisers komt als derde het leren van het occulte schrift. De tekens zijn het tegenbeeld van processen op astraal gebied. De taal van deze tekens, is niets

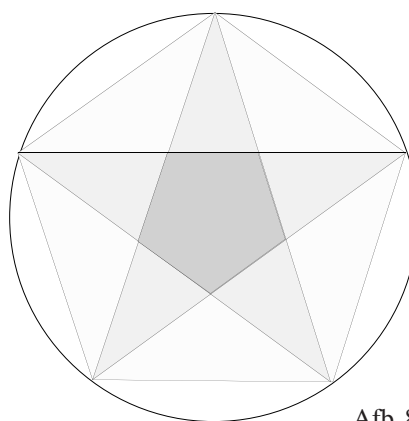
1 St.GA035: Kap. 'Mathematik und Okkultismus'.

anders dan de weergave van wetten uit de hogere werelden. Zo zijn bijvoorbeeld de tekens van de dierenriem occulte tekens en men moet dan hun betekenis leren kennen en begrijpen. *Ook het pentagram is zo'n teken.* Men leert dit te verbinden met bijzondere gewaarwordingen en gevoelens. Het drukt verschillende zaken uit. Het is, in een bepaald aanzicht, het teken voor de mens. Het is het teken van geheimhouding, maar ook het teken dat aan de soortziel van de roos ten grondslag ligt. Iemand die deze beelden slechts kan waarnemen is, vergeleken met iemand die het occulte schrift geleerd heeft, net als een analfabeet op het stoffelijke niveau in vergelijking met iemand die kan lezen."¹

- "Tenslotte is alles, wat door de wereld trekt en daar als mens is, aangeduid in het symbool van het pentagram, dat ons groet vanaf de spits van de (kerst-)boom. De diepste zin van het pentagram mag thans (17-12-06) niet besproken worden. Het toont ons de ster van de zich ontwikkelende mensheid. Het is de ster, het symbool van de mens dat alle wijzen volgen, zoals het in oude tijden door de priesterwijzen gevolgd werd. Het is de zin der aarde, de grote Zonneheld, die geboren wordt in de heilige nacht, omdat het hoogste Licht straalt vanuit de diepste Duisternis."²

- "Het wezenlijke van het etherisch lichaam is niet dat het zich voordoet als een soort fijne nevelvorm, karakteristiek is dat het is samengesteld uit stromingen van uiteenlopende aard. Het is immers de architect, de bouwer van het stoffelijk lichaam. Zoals het ijs zich vormt vanuit het water zo vormt zich het stoffelijk lichaam vanuit het etherisch lichaam. In dit etherisch lichaam zijn, zoals in zee, stromingen in alle richtingen. Daaronder zijn 5 hoofdstromingen. En als u gaat staan, benen gespreid, armen uitgestrekt, kunt u de richting van die 5 stromen precies volgen: ze vormen een pentagram. Ze zijn in ieder mens verborgen aanwezig. In het gezonde etherlichaam zien ze er uit als waren ze daarvan het geraamte. Alleen mag u zich niet voorstellen dat alles in het etherlichaam alleen van binnen is. Als de mens zich beweegt gaan deze stromingen deels door de lucht. Want dit pentagram is zo beweeglijk als het stoffelijke geraamte van de mens. Als de occultist het over het pentagram heeft als de figuur van de mens, dan is dat niet iets dat zomaar bedacht is. Hij spreekt dan zoals een anatoom van het geraamte. Evenzeer is de aanwezigheid van deze figuur in het etherisch lichaam een feit."³

- "Het eigenlijke Ik is het minst ontwikkelde van de menselijke wezensdelen, het is daar de baby. De mens weet er in zijn normale ontwikkeling nog maar heel weinig van. Toch liggen alle krachten van dit Ik reeds in hem. Als u de verhouding daarvan zou willen onderzoeken tot die van het stoffelijk, lichaam, het etherisch lichaam en het astraallichaam, dan hoeft u om de hele figuur (vijfhoek met de punt omhoog; daarbinnen het bijbehorende pentagram) slechts de omgeschreven cirkel te tekenen, zie afb. 8. De grootte van de verschillende vlakken geeft dan de verhouding weer van de krachten van *het Ik* in zijn totaliteit (gerepresenteerd door de oppervlakte van de cirkel) tot de krachten van *het astraallichaam* (gerepresenteerd door die van de grote vijfhoek)

Afb. 8

1 St.-GA096: Berlin, 17-12-06; p. 147/148.

2 id.: Berlin, 17-12-06; p. 200.

3 Bindel-01: p. 212.; St.-GA101: Stuttgart, 13-09-07, p. 144.

tot de krachten van *het etherisch lichaam* (gerepresenteerd door de oppervlakte van de driehoeken welke aan de kleine vijfhoek grenzen) tot de krachten van *het stoffelijk lichaam* (gerepresenteerd door het vlak van de kleine vijfhoek). Dit wilde ik (R.St.) als een occult teken, als het ware een teken uit het occulte schrift, voor u neerzetten.¹ Over dit schrift mediteren, betekent: de wondere tekens der wereld te lezen, die ons binnenleiden in de geheimen der wereld. Daarmee verschaffen we ons geleidelijk aan een gevoel voor hetgeen daarbuiten als wonderen in de wereld werkzaam is. Wonderen die daarin bestaan dat de geest zich naar bepaalde verhoudingen in materie uitstort. Ik (R.St.) heb tegelijkertijd in u iets opgewekt, wat in de School van Pythagoras echt als het meest elementaire beoefend werd. Want de mens begint met zijn geestesoor de harmonieën en melodieën in de wereld te verstaan, doordat hij uitgaat van de tekens van het occulte schrift, realiseert wat ze zijn en dan alreeds merkt dat hij de wereld met zijn wonderen waarlijk doorschouwd heeft."²

3.02:

Het getal 5

Ook hier liggen talrijke bijzonderheden; diverse vermeld door Steiner en ook een aantal door Bindel (zie de betreffende noten):

- "Vijf is het getal van het kwaad. Dat wordt ons het duidelijkst als we weer naar de mens kijken. Hij is in zijn ontwikkeling tot een vierheid geworden en daarmee een wezen der schepping. Op aarde komt echter een vijfde deel tot hem, *het geestzlf*. Was hij een vierheid gebleven, dan zou hij steeds door de goden, en dan natuurlijk ten goede, zijn gedirigeerd; hij zou zich nooit tot zelfstandigheid hebben ontwikkeld. Hij is vrij geworden doordat hij de kiem ontving voor zijn vijfde wezensdeel. Daardoor heeft hij de mogelijkheid gekregen om kwaad te doen, en overal waar ons een zodanig kwaad ontmoet dat het daadwerkelijk verderfelijck kan werken voor het eigen wezen, daar is ook een vijfheid in het spel. Dat is overal het geval. De mens neemt het alleen niet waar en de tegenwoordige materialistische wereldbeschouwing heeft er geen begrip voor dat men de wereld op deze wijze beschouwen kan."³
- "Alleen al het woord dat de Egyptenaren hadden voor 'vijf' is veelzeggend. Het was het woord 'dua' en leek daarmee op het Romeinse 'duo' (mnl.), resp. 'duae' (vrl.), voor het getal twee. De telwoorden van de verschillende talen zijn in het algemeen oerwoorden en daarbij optredende klankovereenkomsten wijzen op samenhangen. Verderop zal blijken dat tussen 2 en 5 daadwerkelijk een innerlijke verwantschap bestaat. Uitgaande van het woord 'dua' vormde de Egyptenaar het zelfstandig naamwoord 'ta duat', de vijfheid. Hij gebruikte dat in overdrachtelijke zin ter aanduiding van de diepte waarin het lijk van de mens werd begraven, alsook van de onderwereld, verblijfplaats van de doden. De Duat was voor hem hetzelfde als de Hades voor de Grieken. De Hades is het A-Eidos, het niet zichtbare, het donkere, het ideeënloze. De Egyptenaar had in de aanduiding met het telwoord vijf een andere verhouding tot het dodenrijk. Naast de gewone schrijfwijze van Duat gebruikte hij een symbolische, in de vorm van een liggend kruis dat in het kruispunt nog een 5e, naar boven wijzende streep had. De Duat werd voorgesteld als een lang onderaards dal, met veel hallen en grotten, dat liep van west naar oost, dwars op de noordwaarts stromende Nijl. In een van de hallen verbleef Osiris, de heerser over de doden, omgeven door zijn 42 dodenrechters. Door de Duat bewoog zich iedere nacht de Zonnebark, aan de Westelijke ingang jubelend door de doden ontvangen. Voorts:

¹ De lijnen van een figuur als afb. 8, zelfs de vlakvulling, werden destijds door Rudolf Steiner niet scherp getekend zoals hier, doch gearceerd.

² St.-GA129: München, 20-08-11; p. 69. ³ Bindel-01: p. 56; St.-GA101: Stuttgart, 15-09-07, p. 177/178.

- bij de Hebreeërs droeg het naar 5 verwijzend geestelijk wezen, de 5e Sefhira, de naam Geburah, dat zoveel als gerechtigheid, gestrengheid, ernst betekent. Daarmee werd gewezen op de houding van de goddelijk-geestelijke wereld ten opzichte van de misstappen van de mens, zijn val in de zonde. Ten overstaan van deze onverbiddelijke gerechtigheid van de godheid, blijft de mens in vrees, in godvruchtigheid en zo vindt men voor de 5e Sefhira ook de naam Pechad of Vrees;
- de Grieken stonden al wat vrijer, wat positiever tegenover de 5. Dat kan men afleiden uit een geschrift van Plutarchus '*Over het ei in Delphi*', waarin trouwens een groot aantal aanwijzingen over de betekenis van 5 staan. Zo heet het daar dat het woord 'pente' (vijf) samenhangt met het woord Pan voor het Al. Toch blijft de grondhouding van de Grieken ten opzichte van het getal 5 overeenkomstig die van de Egyptenaren en de Hebreeërs. Men onderzoekt bijvoorbeeld in de school van Pythagoras welke tegenstellingen, polariteiten, in de wereld heersen en men vindt er 10. Ze worden ook door Aristoteles genoemd; niet te verwarren met de 10 categorieën van Aristoteles zelf. Het is veelbetekenend dat in de pythagorische categorieën, de 2e en de 5e met elkaar een verbinding aangaan. De 2e betreft namelijk de tegenstelling tussen even en oneven, de 5e de polariteit van mannelijk en vrouwelijk, dus de scheiding van de geschapen wereld in twee geslachten. De verbinding van de 2e met de 5e categorie maakt de oneven getallen tot mannelijke en de even tot vrouwelijke getallen. Plutarchus zegt hierover dat door de onderlinge vermenging het getal 5 ontstaat hetwelk met recht wordt geëerd, omdat dit het eerst ontstane getal is uit het 1e even en het 1e oneven getal. En ook dat dit het huwelijk genoemd wordt, wegens de overeenkomst van het even getal met de vrouw en van het oneven getal met de man. Afgezien van alle mogelijke kritiek die men hierop kan hebben, kan men er in elk geval uit concluderen: *de Griek vond 5 het geëigende getal als zinnebeeld voor het scheiden en weer verbinden van de geslachten*;
- de 1e 7 magische kwadraten berusten op de getallen 3 tot 9. Men rangschikte ieder van hen bij één van de 7 planeetsferen. Dat van het getal 5 werd met de krachten van de sfeer van Mars in verbinding gebracht;
- de mens wordt door zijn scheppende wil voor de beslissing geplaatst of hij zich op het goede of op het kwade wil richten, op wat voor zijn verdere ontwikkeling heilzaam dan wel verderfelijk zal blijken te zijn. In zoverre betreft de kwalificatie van 5 als het getal van het kwaad niet de gehele waarheid. Het is, nauwkeuriger uitgedrukt, het getal van de crisis. Als zodanig wordt het ook, op een andere plaats, door Rudolf Steiner geëvalueerd. Crisis staat in relatie met het Griekse krinein, dat wil zeggen scheiden. In dit begrip ligt echter het getal 2. Zo komt men ook hier weer op de samenhang tussen de getallen 2 en 5;
- in het Evangelie naar Johannes wordt het woord 'crisis' door Jezus Christus gebruikt waar hij spreekt over de grote, door hem aan te brengen scheiding der geesten. De mens moet tot een besluit komen of hij zich, in de termen van de gelijkenis der 10 maagden, wil aansluiten bij de 5 wijze of bij de 5 dwaze maagden;
- men spreekt niet alleen van een crisis op het gebied van de geest en de ziel, doch ook op lichamelijk gebied, als dat door ziekte in wanorde geraakt is. Iedere ziekte vertoont in haar verloop een crisis. Direct nadat Steiner over de 5 had gesproken als zijnde het getal van het kwaad, zei hij: 'Wanneer de geneeskunde daar eenmaal haar voordeel mee zal doen, zal ze zegenrijk kunnen inwerken op het verloop van de ziekte. Daar hoort dan bij dat ze bestudeert hoe, na het uitbreken van de ziekte, deze zich ontwikkelt op de 1e en dan op de 5e dag. Ook op de afzonderlijke dagen in het 5e uur na middernacht en dan weer in de 5e week. Want waar de arts het beste kan ingrijpen, dat wordt altijd beheerst

door het getal 5. Voordien kan hij niet veel anders doen dan de natuur op haar beloop laten. Maar hij kan dáár helpend of schadelijk ingrijpen waar, hetgeen goed óf kwaad genoemd mag worden, naar binnen stroomt in de wereld der voldongen feiten.';

- Paracelsus zegt met betrekking tot aard en wezen van ziekten, dat er 5 machten zijn, 5 'entia', die het pentagram van de mens vormen. Daarmee zijn de 5 wezensdelen van de mens bedoeld, van het stoffelijk lichaam t/m het geestzelf. Dit laatste wordt door Paracelsus aangeduid als 'ens deale', als het Goddelijke Zijn. De harmonie van deze 5 betekent gezondheid en de ontarding ervan ziekte."¹

Tot zover een greep uit het vele dat met betrekking tot 5
in het geestesleven van de mensheid tot uitdrukking kwam.

In Wijnmalens denominatie ligt min of meer een samenvatting:

*Individualiteit. In principe gescheidenheid
van de Algemene Geest. Geestelijk Ego.*

Opgevat als de som van de 1e twee kwadraten, als $1^2 + 2^2$, is het
'de Potentiaal van 2',

'de nog niet aan het Licht getreden Kracht van de Dualiteit'.²

3.03:

Maat, getal en gewicht

De wijze waarop de lijnen van een pentagram elkaar verdelen, geeft een beeld van de *Divina Proporzione*, de Goddelijke Verhouding, waarover in de inleiding al een en ander werd gezegd. Bij menigeen zal dat ook nu nog de gedachte kunnen oproepen:

*er is 'iets' met sommige getallen en meetkundige figuren. Iets dat naar het
schijnt door alle tijden heen en in de meest uiteenlopende culturen, mensen
heeft aangesproken op een overeenkomstig iets in hun innerlijk leven.*

Mogelijk zal het ten tijde van Pythagoras een duidelijker taal gesproken hebben dan thans het geval kan zijn. Toch is het nog steeds zo dat verhoudingen, harmonie en disharmonie, vlak- en ruimteverdelingen, contrasten en ritmen in houding en beweging, klank en kleur, ons niet onverschillig laten. Bij kunstzinnig begaafden maakt dit alles zelfs deel uit van een 'taal'. Een taal voor het tot uitdrukking kunnen brengen van het anders wellicht onzegbare. De *Divina Proporzione* speelt daarin nog steeds een rol, ook in de 20e eeuw. Daarover iets merkwaardigs:

- "De Pythagoreeërs spraken over het getal in een bepaalde kwalitatieve zin, niet alleen maar in kwantitatieve zin. Als men hetgeen daaraan ten grondslag ligt geesteswetenschappelijk beschouwt, dan komt men tot het inzicht: *eigenlijk was in de School der Pythagoreeërs, die toch in elk geval nog een soort Mysterieschool was, nog slechts een laatste naklank aanwezig van een getallenwijsheid, die tot in oeroude tijden teruggaat*. Daarvan bestaan nu nog slechts overleveringen. En wat ons over Pythagoras gezegd wordt, dat is eigenlijk al iets van een in verval geraakte oeroude getallenleer. Als men die onderwerpen geesteswetenschappelijk nagaat, komt men ten aanzien van *maat, getal en gewicht*, tot wezenlijk andere voorstellingen dan die welke wij tegenwoordig daarover hebben. De beleving van maat, getal en gewicht, ontwikkelde zich gedurende de eerste 3 na-Atlantische tijdperken. Die moest zich wel zo ontwikkelen, omdat de mens zich nog geheel in de kosmos voelde. Hij had nog geen Ik-gevoel. De beoordeling van de andere dingen, datgene wat hij uit zich zelf voortbracht, vond plaats door datgene waarnaar hij óók was gevormd, gevormd vanuit de kosmos. Als hij aanschouwde wat door zijn astraallichaam naar binnen werd gestoten, het etherisch

1 Bindel-02: p. 38 e.v.

2 Meer hierover in deel C.

lichaam in, dan moest hij wel zeggen: het astraallichaam telt, maar 'het telt delend', het telt het etherisch lichaam. Het vormt dit al tellende. *Tussen het astraallichaam en het etherisch lichaam ligt het getal. Het getal is een levend iets, iets dat in ons werkzaam is.*

Tussen het etherisch lichaam en het stoffelijk lichaam ligt iets anders. Wat wij dan zien, wordt door de innerlijke verhoudingen vanuit het etherisch lichaam gevormd. En in organisch opzicht zijn wij dan ook eigenlijk gebouwd volgens *de Gulden Snede*, naar uit verschillende maatverhoudingen van het menselijk lichaam blijkt. Dat alles drukt het etherisch lichaam, vanuit de kosmos, vanuit kosmische verhoudingen, op het stoffelijk lichaam in. De *maat* die in ons is, ook de matigheid, dat is de overgang van het etherisch lichaam naar het stoffelijk lichaam.

Tenslotte ligt in *de overgang van het Ik naar het astraal-lichaam*, innerlijk beleefbaar, dat wat *gewicht* is. Het Ik werd pas geboren in de loop van de mensheidsontwikkeling. De mens in de oud-Indische cultuurperiode kende geen Ik-gevoel, maar wel het gevoel dat hij door de ahrimanische machten aan de aarde werd gekluisterd, gewicht kreeg. En tevens het gevoel dat hij door de luciferische machten omhooggedreven, opgeheven werd. Hij ondervond dit als zijn evenwichtstoestand- En als we een studie zouden maken van oude woorden voor het Ik, dan zouden we ontdekken dat in de vorming van die woorden zelf, juist dat evenwicht gelegen is, tussen omhoogzweven en vallen.

De mens projecteert eigenlijk, vanuit zijn innerlijk, gewicht, getal en maat op hetgeen buiten hem is. Wat in hem een werkelijke betekenis heeft, omdat hij naar maat, getal en gewicht gekonstrueerd is, opgebouwd is, dat draagt hij over op de buiten hem gelegen dingen, die hem om het even zijn. In dit abstraheringsproces, *'ont-menst'* hij zichzelf. Zodat men kan zeggen: de ontwikkeling van de mensheid tendeert naar het verlies van de innerlijke beleving van gewicht, getal en maat. Tendeert naar het nog slechts bewaren daarvan, van een laatste vleugje, in het artistieke. Maar dat beleeft de mens dan niet meer zo, dat hij zich zelf ervaart als uit de kosmos te zijn gevormd naar gewicht, getal en maat. Zo ontwikkelde de mensheid zich van het concrete beleven, naar het abstracte:

- uit de oude beleving van *maat* vormde hij de geometrie;
- uit de oude beleving van het *getal* de aritmetica en
- uit de oude beleving van *gewicht* - doordat de mens dit geheel en al verloor, zich geheel *'ont-menste'* - alleen dat wat uiterlijk waarnemen is.

Door dit alles heeft zich langzaam voorbereid, wat dan in de 19e eeuw zijn kulminatiepunt bereikte: het abstract worden van de innerlijke beleving van de mens. Hij verloor de ménselijke aanschouwing. De mens kan zichzelf niet meer nader komen. Hij heeft er geen vermoeden meer van, dat hij de geometrie tot stand brengt omdat hijzelf, vanuit de kosmos, naar maat gevormd is.

Uiterlijk genomen is tegenwoordig voor ons het tellen geheel abstract. Innerlijk hangt het er mee samen, dat wij tellen omdat wij eerst zelf geteld zijn en omdat wij geordend zijn naar het getal. Buiten worden de getallen ons geleidelijk aan om het even. In ons heeft ieder getal zijn bepaalde kwaliteit. Men late er geen twijfel over bestaan dat het een diepe betekenis heeft, indien vanuit de Mysteriën de overlevering komt dat de goden de mens geschapen hebben naar het getal.

Als we dan tenslotte de maatverhouding in ogenschouw nemen, die ook tegenwoordig nog een zekere rol speelt, *de Gulden Snede*, dan houdt die geen verband met meten, maar met iets wat uitsluitend kwalitatief van aard is: *het kleine verhoudt zich tot het middelste, als het*

Het is uit de aard der zaak volstrekt irrelevant wat de afmetingen zijn van de figuur waaraan men een en ander verduidelijkt. Geeft men nu een willekeurige term uit deze reeks de aanduiding Th, zijn linker buurman Tv en zijn rechter Tt, dan geldt:

$$\begin{array}{l} \text{en tevens:} \quad Tv + Th = Tt \\ \quad \quad \quad Tv : Th = Th : Tt \end{array}$$

Verwonderlijk is - men kan het uit de bovenste regel afleiden - dat Tt, de 'toekomstige' term, steeds gelijk is aan al hetgeen aan Th, de term van het 'heden' vooraf is gegaan. In die zin heeft hij de 'waarde' - in feite is het een limiet - van hetgeen Th weer met de 'Oorsprong' verbindt.

Anders uitgedrukt:

de term van het 'heden' blijkt, zodra ook hij als het ware tot het 'verleden' behoort, desniettemin aanwezig te zijn in de (1e term van de) 'toekomst'.

Waarom hier zulke exercities? Omdat in die eenvoudige verbanden iets doorklinkt van wat doorgaans uitsluitend tot ons innerlijk leven 'gerekend' wordt:

- geschreven als een kettingbreuk, komt in de Divina Proporzione een beeld naar voren van zowel de Eenheid als de Oneindigheid;
- in de voortgaande verdeling van een lijnstuk, zien we hoe in de tot Veelheid verbrokkelde Eenheid, de Divina Proporzione bewaard blijft tot in het allerkleinste;
- in de voortgaande voortzetting van het Eindige naar het Oneindige, blijft in de Divina Proporzione de verbinding bewaard van het *Hier en Nu* met de *Oorsprong*;
- de relatie van de Divina Proporzione met de getallen 2 en 5, *Dualiteit en Individualiteit*, is in zijn kwalitatief aspect tevens een relatie met de ontwikkelingsgang van het menselijk wezen, en wel op grond van diverse aanwijzingen op de bijzondere hoedanigheid van deze getallen, juist met betrekking tot deze ontwikkelingsgang.

Tot zover een aantal bijzonderheden over het pentagram en het getal 5. Er zou daarover wellicht nog veel meer gevonden kunnen worden. De bedoeling is echter geweest om een indruk te geven, hoe met een getal en met bepaalde figuren, nog *gans andere aanzichten van de Werkelijkheid* verbonden zijn dan waar we ons doorgaans van bewust zijn. Overigens zullen we in het verdere verloop van ons onderwerp het getal 5 nog vaker tegenkomen.

3.05:	<i>Inhoudsoverzicht hoofdstuk III</i>	
	3.01: <i>Het pentagram</i>	pag. 20
	3.02: <i>Het getal 5</i>	22
	3.03: <i>Maat, getal en gewicht</i>	24
	3.04: <i>De Divina Proporzione in een wiskundig jasje</i>	26